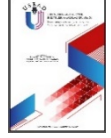

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 10, Issue 10,
Aralık 2022, December 2022
e issn: 2687-2641

CHP İKTİDARININ SON DÖNEMİNDE TÜRKÇE EZAN UYGULAMASI KARŞISINDA İSLAMCI BASIN (1947-1950)

IN THE LAST PERIOD OF THE CHP GOVERNMENT ISLAMIST PRESS
AGAINST THE TURKISH ADHAN PRACTICE
(1947-1950)

Hacı Veli GÖK

Dr., Tarih Anabilim Dalı,
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
Emniyet Genel Müdürlüğü,
Kayseri/Türkiye.

Ph.D., The Department of History,
Department of History of The Republic of Türkiye
General Directorate of Security,
Kayseri/Türkiye.

h.veligok@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7419-0271

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1082526

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 06.08.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20.11.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.12.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Gök, H. V. (2022). CHP İktidarının
Son Döneminde Türkçe Ezan Uygulaması Karşısında İslamcı Basın (1947-1950).
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(10), 832-859.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın amacı çok partili hayata geçiş ve sonrasındaki süreçte, 1947-1950 arasında yürütülen Türkçe ezan uygulamasını dönemin İslamcı basınının bakış açısından değerlendirerek İslami ideolojiyi benimsemiş bir takım basın organının Türkçe ezan uygulaması bağlamında tek parti yönetimine karşı göstermiş oldukları reaksiyonu ortaya koymaktır. Tek parti döneminde gerçekleşen Türkçe ezan uygulaması ile ilgili olarak birçok akademik çalışma meydana getirilmiş olmasına rağmen, bu çalışmalar uygulamanın gelişim süreci ve CHP iktidarının bu süreçteki rolü ve önemine yer vermiştir. Oysaki niteliği ve niceliği azımsanmayacak derecede olan İslamcı basın ve temsil ettiği kamuoyunun bahse konu tek parti dönemi uygulamasından duyduğu rahatsızlık ve bu doğrultuda CHP iktidarına karşı yöneltilen eleştiri ve önerilerin göz ardı edildiği saptanmıştır. 1947 ve 1950 arası dönem İslamcı basınının Türkçe ezan uygulaması karşısındaki tutumunun incelendiği bu çalışmada temel kaynaklar olarak arşivler, süreli yayınlar ve dönemin en büyük süreli İslami yayın organlarından faydalanılmıştır. Bu bağlamda bahse konu yayın organlarının tamamına yakınının Türkçe ezan uygulamasına karşı oldukları ya da ezanın Türkçe tercümesinin yanlış yapıldığını savundukları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Ezan, Kamet, Cumhuriyet Halk Partisi, İslamcı Basın

Abstract: The aim of this study is to evaluate the Turkish adhan practice carried out in the single-party period from the perspective of the Islamist press of the period and to reveal the reaction of some press, which adopted the Islamic ideology, against the single-party administration in the context of the Turkish adhan practice. Although many academic studies have been carried out regarding the Turkish adhan practice in the single-party period, these studies have included the development process of the practice and the role and importance of the CHP government in this process. However, it has been determined that the Islamist press, whose quality and quantity were not to be underestimated, and the public opinion it represented, were dissatisfied with the practice of the single-party period, and the criticisms and suggestions directed against the CHP government in this direction were ignored. In this study, which examines the Islamic press of the period between 1947 and 1950, archives, periodicals and the largest Islamic publications of the period were used as the main sources. In this context, it has been observed that all of the aforementioned publications were against the practice of the Turkish adhan or they argued that the Turkish translation of the adhan was wrong.

Key Words: Turkish, Adhan, İqama, Republic People's Party, Islamist Press

Giriş

Kelime anlamı "duyuru" demek olan ezan, (Aydar, 2016: 7; Topçu, 2020: 105) Müslüman topluma 5 vakit kılmakla farz olunan namaza çağrı anlamına gelmektedir. İslamiyet'te ilk ezan Hz. Muhammet'in yönlendirmesi ile sahabeler arasında yer alan Abdullah bin Zeyd tarafından cami çatısına çıkılarak yüksek sesle okunmak suretiyle icra edilmiştir. İnsan sesi dışında ateş yakma, boru üfleme ve duman çıkarma gibi versiyonlar kabul görmemiştir. İşte bu tarihten itibaren tüm Müslümanlar tarafından, ezan aslına uygun bir şekilde Arapça okunmuştur. Bu durum Türk toplumunda da bu şekilde sürmüş gerek Selçuklular gerekse Osmanlı Devleti döneminde ezan Arapça okunmuştur. Arapça ibadet konusunda son derece hassasiyet gösteren Osmanlı Devleti klasik döneminde, resmî dilin Türkçe olmasına karşın ibadet dilinde Arapça tercih edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde görülen Batılılaşma çalışmaları ile birlikte ibadet dilinin ve ezanın Türkçeleştirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Türklerde Batılılaşma akımının öncülerinden olan

Ali Suavi, namaz surelerinin Türkçeleştirilmesi ve Türkçe namaz kılınması fikrini taşımıştır. Ali Suavi'nin görüşleri Ziya Gökalp tarafından da benimsenmiştir. Bu anlayışı Gökalp'in Vatan isimli şiirinde bulmak mümkündür. Gökalp bu şiirinde: "*Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur. Köylü anlar manasını namazdaki duanın. Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur. Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın. Ey Türkoğlu! İşte senin orasıdır vatanın*" (Akgün, 1980: 106) ifadelerini kullanarak ibadet dilinin Türkçeleştirilmesini şiddetle savunan Türk aydınlarından olmuştur. Gökalp ve onun gibi düşünen Türkçü aydınlarından etkilenen Cumhuriyetin kurucu kadrosu, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışı sırasında edilen duanın özellikle Türkçe olarak gerçekleştirilmesine dikkat etmiştir (Akgün, 1980: 107). Bunu müteakiben Cumhuriyet dönemi ibadetin ve ezanın Türkçeleştirilmesi düşüncesi doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Şubat 1923 tarihinde Balıkesir Paşa Camii'nde Türkçe ezanın gerekliliğini belirten konuşması ve 1931 Ramazan ayında Mustafa Kemal Paşa'nın Hafız Sadettin Kaynak'a Türkçe hutbe okutması, ibadetin Türkçeleştirilmesi anlayışını göstermektedir (Akgün, 105-107; Atay, 2018: 50, 54; Gez, 1996: 158; Sağlam, 2019: 7-8). Zira Mustafa Kemal Paşa, namaza çağrı olan ezanın, Türklerin kendi dili olan Türkçe ile yapılması düşüncesindedir (Avşar ve Kaya, 2017: 125).

Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla 1931 yılında ülke çapında ün yapmış dokuz meşhur hafız tarafından ezanın Türkçeleştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde ezan Türkçeye şu şekilde tercüme edilmiştir: "*Tanrı Uludur. Tanrı Uludur. Şüphesiz bilirim bildiririm Tanrı'dan başka yoktur tapacak. Haydi namaza, Haydi felaha. Namaz uykudan hayırlıdır. Tanrı Uludur. Tanrı'dan başka yoktur tapacak.*" Ezanın Türkçe tercümesinin ardından ilk Türkçe ezan 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Fatih Camii'nde okunmuştur (Zengin, 2015: 13, 15; Öymen, 2004: 484). İlk Türkçe ezanın okunmasının ardından, bunu yapılan yasal düzenlemeler izlemiştir. Bu bağlamda 4 Şubat 1933 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından il müftülüklerine gönderilen yazı ile ezanın Türkçe okunması talimatı verilmiştir. Bu tarihten 2 Haziran 1941'e kadar, ezanın Türkçe okunmasına yönelik telkin, emir ve tamimlerle uygulama yaşatılmaya çalışılmıştır. Ancak 2 Haziran 1941'de yapılan kanun değişikliği ile Türkçe ezan uygulamasına muhalefet eden kişilerin üç aya kadar hafif hapis ve on liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir (Atay, 2018: 55). Bu bağlamda, tüm bu cezalar ve yaptırımlar toplumda Türkçe ezan uygulamasını yerleştirmeye kâfi gelmemiştir. İlk iktidar değişikliğinin yaşandığı 14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile Demokrat Parti iş başına gelmiş ve 16 Haziran 1950 TBMM oturumunun ardından Resmî Gazetede yayımlanması ile birlikte Türkçe ezan uygulamasına 17 Haziran 1950 tarihinde nihayet verilmiştir (TBMMZC, Devre: 6, C.18, İçtima: 2, Elli Beşinci İnikat, 23.05.1941: 142; Akşam, 17 Haziran 1950: 1; Ulus, 17 Haziran 1950: 1; Vakit, 17 Haziran 1950: 1; Zengin, 2014: 168; Sünbüllük, 1950: 3; "Ezan Hakkında Kanun Teklifi", Sebilürreşad Dergisi, 1950: 104-106).

Çalışma alanı olarak 1947-1950 tarihleri arası seçilmiş olması, 1947 öncesi İslamcı basına ulaşılmasında yaşanan güçlükler ve bu tarihten önce Türkçe ezan

uygulamasına karşı İslamcı basında kayda değer bir muhalefet olmamasından ileri gelmektedir. Ayrıca 1946 yılında çok partili hayata geçilmiş olması, bir takım İslamcı basın organının, CHP İktidarına karşı göstermiş olduğu muhalefetin dozajını arttırmada belirleyici bir etken olmuştur. Bu durum, çalışmanın 1947-1950 arasında tarihlendirmesinde önemli bir etkidir. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından değişiklik gösteren iç ve dış gelişmeler CHP iktidarını da değişime zorlamıştır. Bu bağlamda CHP, değişen koşullara uyum sağlamak adına 1945 itibari ile parti içerisinde ve iç politikada değişikliklere gitmek durumunda kalmıştır. Bu açıdan CHP'nin 17 Kasım 1947 yılında gerçekleştirdiği VII. Kurultay önem arz etmektedir (Uzun, 2012: 108; Çakmak, 2017: 325; Yapıcı, 2021: 369; Şendal, 2020: 282). 1947 kurultayına katılan delegeler arasında bulunan Seyhan Delegatesi Emin Kurtoğlu ve Sinop Delegatesi Vehbi Dayıbaş CHP'nin laiklik anlayışının tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu bağlamda delegelerin laiklik ilkesinin yeniden tanımlanması gerekliliği yönündeki görüşleri ağır basmıştır. (Kılıç, 2012: 196) 1947 kurultayında özellikle komünizme karşı din eğitiminin bir araç olarak görülmesi değerlendirmelerine yer verilmiştir. Değerlendirmeler öylesine bir boyut kazanmıştır ki, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, laiklik ilkesi ile örtüşmediği ve bu nedenle kapatılması gerekliliği dahi vurgulanmıştır (Uzun, 2012: 124, 127, 128; Çakmak, 2017: 327).

Hakan Uzun, CHP'nin 17 Kasım 1947 tarihli Kurultayının ardından yaşanan süreci şu şekilde değerlendirmiştir:

"Kurultay sırasında partinin laiklik anlayışını ve dolayısıyla din olgusuna yönelik politikalarını gözden geçirerek esneten CHP, daha sonra yaptığı yeni yasal düzenlemelerle laiklik konusunda partinin yıllardır izlediği geleneksel politikasının dışına çıkmış ve kurultayda gündeme getirilen birçok öneri, kurultaydan bir yıl sonra gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1948'de imam hatip kursları açılmış; hacca gitmek isteyenlere ilk kez döviz verilmiş; 1949'da ilkokullara seçmeli din dersi konulmuş; 10 Haziran 1949'da TBMM'de kabul edilen ve 5438 sayılı yasayla da tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla ilgili 677 sayılı yasanın birinci maddesine şöyle bir fıkra eklenmiş: "Şeyhlik, Babalık, Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkide bulunanlar para cezasından başka, bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar." Ve bunu 4 Mart 1950'de türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanların Millî Eğitim Bakanlığınca halka açılacağı şeklinde düzenlenen ve aynı yasaya eklenen yeni bir fıkra izlemiştir. CHP'nin din işlerinin düzenlenmesi konusunda attığı bu adımların temel nedeninin başta DP olmak üzere muhalefetin sürekli olarak bu konuları siyasetin gündemine taşıması olduğu ileri sürülebilir. Böylelikle CHP muhalefetin bu konulardaki öncü görünümüne son vermek istemiştir" (Uzun, 2012: 130).

İşte CHP'nin 1947 Kurultayında alınan kararlardan güç alan İslamcı basın, özellikle Türkçe ezan uygulaması noktasında CHP iktidarını sert bir dille eleştirmiştir. İslamcı basın, CHP'yi 1947 tarihli Kurultayında alınan kararlar ışığında, Türkçe ezan noktasında tekrardan eski uygulamaya dönmesini sağlamayı

amaçlamıştır. Zira Türkiye'deki dini örgütlenmelerin yeniden güç kazanmaları 1947'de gerçekleşen CHP'nin VII. Kurultayından sonra hız kazanmıştır. Meltem Salimoğlu'na göre, "Cumhuriyet döneminde kenara itilmiş kesimler için kurultay, yeniden dirilişin başlangıcı" olmuştur (Salimoğlu, 2020: 71-72). Çalışmanın konu sınırlamasının 1947-1950 olarak belirlenmesinde bu hususların da önemli bir payı vardır.

1. İslamcı Basında Türkçe Ezan Meselesi

1.1. Türkçe Ezan ve Kamet ile Arapça Ezan ve Kametin Birbiri ile anlam Bakımından Uyuşmaması Tartışması

1 Şubat 1950 tarihli Ehli Sünnet isimli derginin Türkçe Ezan uygulamasına karşı göstermiş olduğu reaksiyon oldukça serttir. Ezan meselesi isimli yazı, Prof. Dr. İshak Muammer Fındıklıgil'in İzinsiz Muhalefet isimli dergide yayımlanmış olduğu makalesi referans gösterilerek hazırlanmıştır. Türkçe ezanı kelime bazında inceleyen Fındıklıgil'e göre ezan ve kamette yer alan "Tanrıdan başka yoktur tapacak" sözü küfürden başka bir şey değildir. Çünkü "Tanrı" kelimesi "Allah" kelimesinin karşılığı değildir. Sebilürreşat Dergisi'nin 1948 tarihli "Her Tanrı Allah Değildir, Ama Allah Tanrıların da Allah'ıdır" isimli yazısında M. Raif Ogan da Fındıklıgil ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre "Tanrı" kelimesi "İlah" kelimesini ifade etmektedir. Oysaki "Allah" kelimesi "ismi hastır", "ismi zattır" ve ancak "Allah'a muhassas ve münhasırdır". Ogan, "Allah kendi ismi zatını Kuran ile kullarına aynen Allah şeklinde tebliğ buyurmuş olduğuna göre bu kelime üzerinde artık hiçbir suretle değiştirme yapılamayacağı kesindir" ifadeleri ile "Allah" kelimesinin tercümesinin yapılmasını kesin bir dille yanlış bulduğunu ifade etmektedir. Öte yandan "Tanrı" kelimesi Türklerin en eski dinleri arasında yer alan "Gök Tanrı" inanışındaki kelime ile benzerlik taşımaktadır. Bu benzerlik ise "Allah" kelimesi ile "Tanrı" kelimesini muhtevası ve inanış biçimi açısından farklılıklara celp etmektedir. Yine Türkçede "Tan yeri ağırdı" sözü, "Tanrı" kelimesinin güneşe has olduğu yönünde bir anlam kaymasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle "Allah" kelimesinin tam anlamı "Tanrı" kelimesi ile karşılanamamakta ve anlam kargaşasına yol açmaktadır (Selami, 1950: 14; Ogan, 1948: 325) Ali Fuat Başgil ise Sebilürreşat Dergisi'nde yayımlanan "Uydurma Dil Faciası" ve "Memleket Tefekkür Hayatına ve İnkişafına İndirilen Ağır Darbe" isimli yazılarında doğrudan ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi konusuna değinmese de konuşma dilinin Arapça ve Farsça kelimelerden kurtarılarak Türkçeleştirilmesine karşı çıkanlar arasında yer almıştır. Aynı dergide yazan Yusuf Ziya Kösem en de Başgil ile aynı fikirleri paylaşmaktadır. (Başgil, 1948: 182; Başgil, 1948: 238; Kösem en, 1948: 218).

Ehli Sünnet Dergisi, Türkçe ezan uygulamasına muhalifliği ile dönemin basınında öne çıkan bir dergidir. Aynı derginin bir başka yazarı olan Abdülvehap Eyvap, "Yine Ezan Meselesi" isimli yazısında bu uygulamayı sert bir dille eleştirmiştir. Buna göre ezanın içerisinde yer alan Arapça kelimelerin yerine Türkçe kelimelerin kullanılıyor olması doğru tercüme yapılsa dahi caiz değildir. Ezan içerisinde geçen kelimeleri Türkçe karşılık yerine Arapça eş anlama gelen kelimelerle yer değiştirilmesi dahi doğru değildir. Bu durumu örneklerle açıklama yoluna giden Eyvap'a göre

"Allahuekber" kelimesi yerine "Allahüazam" kelimesinin kullanılması bile yanlış bir uygulama olacaktır. Bu doğrultuda ezan ve kamet ona göre hangi dile çevrilirse çevrilsin bu durum asla doğru bir yaklaşım olamaz. Böyle bir yaklaşım ezanın muhtevasını tahrip etmektedir. Yazara göre ezanın içerisinde geçen "uludur" kelimesi de "ekber" kelimesinin tam karşılığı değildir. "Ekber" kelimesinin karşılığı her şeyden büyük anlamına gelmektedir. Bundan dolayı bu vasıf sadece Allah'a has bir durumdur. "Ulu" kelimesi ise her şeye karşılık söylenebilir. Buna örnek olarak Ulu Cami, Ulukışla, Ulubaba gibi yer ve şahıs isimleri gösterilebilir (Evyap, 1950: 15).

Öte yandan Selamet Dergisi 14 Kasım 1947 tarihli sayısında Aziz Kundumer isimli bir okuyucunun görüşlerine yer vermiştir. Ezandaki Arapça kelimeler ile Türkçe karşılıklarının uyumsuzluğundan bahis olunan yazıya göre ezanla ilgili herhangi bir tercümenin, ezanın ifade ettiği manaları taşıması çok güç bir durumdur (Kundumer, 1947: 10). Yine Selamet Dergisi'nden Alay Müftüsü¹ Hasan Fevzi Akıncı'nın Türkçe ve Arapça ezan karşılaştırması diğerlerinden ayrı bir öneme sahiptir. Zira Akıncı, Türkçe ezan yerine Arapça ezan kullanımını savunmamakla beraber, Türkçe ezan çevirisinin eksikliğine işaret etmektedir. Akıncı Türkçe ezana kelime bazlı bazı düzenlemeler önermiştir. Buna göre "Tanrı Uludur" yerine "Tanrı En Uludur" şeklinde bir çeviri daha makbuldür. Zira "Allahuekber" kelimesi "En Ulu" anlamı taşımaktadır. "Şüphesiz bilirim, bildiririm, Tanrı'dan başka yoktur tapacak" yerine "Şüphesiz bilirim başka Tanrı olamaz, Allah birdir" şeklinde bir çeviri daha uygundur. Çünkü "tapmak" anlamına gelen bir kelime bu kısımda yoktur. "Şüphesiz bilirim bildiririm Tanrı'nın elçisidir Muhammet" yerine "Şüphesiz bilirim Tanrı'nın elçisidir Muhammet" ibaresi daha doğru bir çeviridir. "Haydin namaza" ibaresi "Hayyalessalah" kelimesini karşılamamaktadır. Bu kelimenin tam karşılığı "Hazır olun namaza" demektir. "Haydin Felaha" kısmı ise kısmen doğru bir çeviridir. Tam anlamı "Hazır olun felaha" anlamına gelir. "Tanrıdan başka yoktur tapacak" kısmının tam çevirisi ise "Başka Tanrı olamaz, Allah birdir" şeklinde düzenlenmelidir. Kamet kısmında ise "Namaz Başladı" yerine "Namaza Durun" demek Akıncı'ya göre daha doğru bir uygulama olacaktır (Akıncı, 1947: 3). Bu bağlamda Akıncı, diğer yazarlar gibi ezanın Türkçeleştirilmesine karşı olmadığını ancak Türkçesinin de doğru çevrilmemesini iddia etmektedir. Çözüm önerisini de örnekler vererek açıklamıştır. Akıncı'nın bu görüşüne kısmen katılan İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası yazarlarından ve aynı zamanda Sebilürreşad Dergisi'nin sahibi olan Eşref Edip'e göre "Lailaheillallah" kelime-i tevhidin tam karşılığı "Tanrıdan başka yoktur tapacak" olarak çevrilmesi yanlış bir uygulamadır. Bu görüşünü Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Prof. Dr. Hamdi Akseki'yi referans göstererek açıklama yoluna giden Edip'e göre "Tanrı" kelimesi kesinlikle "Allah" kelimesine karşılık değildir. Öte yandan "Tapmak" kelimesi de "puta tapmak", "haça tapmak" gibi anlamlarda kullanıldığı için bu kelimenin ezan içerisinde kendisine yer bulması son derece yanlıştır (Edip, 1947: 8).

¹ Alay İmamlığı alayın birinci taburunun imamına verilen addir. Protokolde yüzbaşıya takaddüm ederdi. Terfi ederek Alay Müftüsü olurdu. Bkz. (Kara, 2011: 35)

Büyükdoğu Dergisi'nden Behçet Bağdatlıoğlu da Türkçe ezan tartışmasına katılarak Arapça kelimeler yerine Öztürkçe kelimeler bulma gayretinin bazı durumlarda toplumları yanlış sürükleyeceğinden bahsetmiştir. "Cennet" yerine "Uçmak" kelimesinin kullanılması gibi yanlış çevirilere dikkat çeken Bağdatlıoğlu, bu gibi yanlışlara düşülmemesi gerekliliğini savunmuştur (Bağdatlıoğlu, 1943: 16). İslamcı basında ağırlıklı olarak ezanın Türkçe çevirisi ile okunmasına karşı gelinirken hükümet kanadında ise bu durum tam tersi bir istikamette seyretmektedir. CHP, ezanın Türkçe tercümesinde hiçbir yanlışın olmadığını ve Türkçe olarak okunmasında da herhangi bir mahsuriyet görülmediğini savunmaktadır. CHP Muğla Milletvekili Necati Erdem'in Nisan 1949'da kaleme aldığı "Arapça Ezanın Metninde Yanlışlık Yoktur" isimli yazısı bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Erdem, 1949: 240). Öte yandan İslam Yolu Dergisi'nden Tahir Olgun, Erdem'in aksi yönünde düşünmektedir. Olgun, ezanın Türkçe okunmasına karşı olduğu gibi ibadetlerin Arapça lisanı haricinde bir başka dil ile yapılmasının da uygun olmadığından bahsetmektedir. Buna göre Olgun, "Kur'ana inanıyorsak onun Arapça nazil olduğuna, taraf-ı risaletten namazlarda Arapça olarak okunduğuna meselenin bundan ibaret olduğuna icma-i ümmet bulunduğuna da inanmalı, onu indi düşüncelerle değiştirmeye kalkışmamalıyız" (Olgun, 1949: 1-2) ifadeleri ile bu konudaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. İslamcı basında Türkçe ezan karşıtlığı sürerken bir takım İslamcı yayın organında ise ibadetin Türkçe yapılmasında bir maninin görülmediği açıkça söylenmese de topluma lanse edilmeye çalışılmıştır. 4 Temmuz 1947 tarihli İslam Dünyası Dergisi'nde Kur'an'dan Türkçe ayetlere yer verilmesi bu görüş doğrultusunda değerlendirilebilir (İslam Dünyası Dergisi, 1947: 2).

2. Ezanın Evrenselliği

Selamet Dergisi Türkçe ezan konusunu farklı bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Dergi, ezanın Türkçe okunmasına karşı gelmediğini dile getirerek Ehli Sünnet Dergisi görüşünden farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Ancak dergiye göre Türkçe ezan "lüzumsuz bir külfet" ve "faydasız bir teşebbüs" tür. Zira ezan içerisinde yer alan kelimeler artık Arapça olmaktan çıkmış ve Türkçeleşmiştir. Ezanı Arapça olarak nitelendirmek yanlıştır. Ezan bu nedenle "İslamca"dır demek daha doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ezanı "İslamca" adı altında evrensel bir dil olarak değerlendiren dergiye göre ezan hem Türkçe hem Arapça hem Acemce hem Hindçe ve hem de Çince'dir. Yani dergiye göre Müslüman olan bütün topluluklar Arapça olan ezanı kendi dil ve kültürlerinde eritmişler ve benimsemişlerdir. Bu nedenle müşterek bir lisan olan Ezanı, Müslüman toplumların lisanları belki kavrayamaz ama ruhları kelimelerin hepsini anlayabilmektedir. Bu yaklaşımla hareket eden dergiye göre "Allahuekber" kelimesi İslamcadır ve İslamca olduğu için aynı zamanda Türkçe olarak kabul edilmesi gerekir. Türkler, çocukları doğar doğmaz çocuklarının kulaklarına ezan okumaktadırlar. Ezan ise "Allahuekber" ile başlar, "La İlahe İllallah" diye biter. Bu doğrultuda bundan başka bir ezan çeşidi yoktur ve olmamalıdır. Bütün Müslümanlar ezanı bu haliyle okurlar ve bu nedenle Türklerin bu konuda bir istisna teşkil etmesi dergiye göre yersiz bir uygulamadır. Ezanın evrenselliği noktasında Mehmet Akif Ersoy ve Abdülhak

Hamit'ten örnekler veren dergiye göre Akif'in, "Bu ezanlar ki, dinin temeli, ebedi yurdumun üzerinde benim inlemeli" ve Abdülhak Hamit'in, "Allahu Ekber, Allahu Ekber, Kaim onunla mihrab-u minber, Tekbiri millî İslam'a rehber, Allahu Ekber Allahu Ekber" dizeleri ezanın evrenselliğine birer örnek oluşturmaktadır. Bu bağlamda ezan, kamet ve tekbir, Türk milletinin ruh hayatında yer edinmiş ve asırlar boyu devam ederek günümüze kadar intikal etmiş birer emanettir. Dergiye göre bu emanetin değiştirilmeye kalkılması millî mukaddes emanete saygısızlık olarak nitelendirilmiştir. Türkçe ezan uygulamasına devam etmesini "ıstırap" olarak niteleyen dergi, bunun devam etmesine lüzum görmemektedir (Doğrul, 1947: 2, 16). Ömer Rıza Doğrul'a göre ezan konusunda halkın isteği ve dileği çok açık bir şekilde bellidir. Doğrul, CHP'yi kast ederek, "Halkçı olduğunu iddia edenler bu isteğe ve dileğe en büyük saygıyı göstermek mecburiyetindedirler" şeklindeki ifadeler ile CHP'nin halkın taleplerini görmezden geldiğini savunmuştur (Doğrul, 1949: 2).

Ezan dilinin evrenselliği konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bu bağlamda 16 Haziran 1950'de Demokrat Parti iktidarı tarafından kaldırılan Arapça ezan okuma yasağının sona ermesinden sonra (BCA, 30.01.00.00.51.306.2) CHP döneminde Şanlıurfa Milletvekiliği yapmış olan Refet Ülgen tarafından 24 Haziran 1950 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen yazı önem arz etmektedir. Ülgen'e göre Ezanın Türkçe okutturulması Atatürk'ün yapmış olduğu bir inkılaptır. Bunu tekrardan Arapçaya çevirmek irtica anlamı taşımaktadır. Ona göre din dili diye yeryüzünde bir dil söz konusu değildir. Ezanın ve din dilinin evrenselliğine inanmayan Ülgen'e göre din dili sözü çok "amiyane" ve "bilgisizce" bir laftır. Evrensel bir din dili olması düşünülemez. Tekrardan Arapça ezan uygulamasına dönülmesi ise irtica başlığı altında değerlendirilmelidir. Buradan anlaşılmaktadır ki, İslamcı basın ve CHP düşüncesinde olanlar ezan ve evrenselliği konusunda farklı görüşleri barındırmaktadırlar (BCA, 30.01.00.00.41.242.2).

3. Türkçe Ezan ve Kamet Uygulaması Bağlamında CHP'ye Yönelik Tepkiler

İslamcı dergiler, Türkçe ezan konusunda CHP iktidarına karşı sert eleştiriler getirmişlerdir. Bu bağlamda Ehli Sünnet Dergisi'nden Fındıklıgil'e göre Türkçe ezan uygulamasının başlamış olduğu tarihten itibaren Türkiye'de yaşayan Müslümanların vebalinin bir kısmı Cumhuriyet Halk Partisi'ne diğer bir kısmı ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na aittir. Bu vebal günde 5 vakit ezan ve 5 vakit kametin Türkçe getirilmesi suretiyle kat ve kat artmaktadır. Halkın camilerde yapmış olduğu ibadetler dahi CHP tarafından çıkarılan kanunlarla belirlenmektedir. Dolayısıyla yazara göre din işlerine karışılmayacağını beyan eden CHP, yapmış olduğu bu uygulama neticesinde söylemleri ile ters bir istikamette ilerlemektedir (Selami, 1950: 14). Ehli Sünnet Dergisinin yayın hayatında olduğu 1 Şubat 1950 tarihinde halen CHP iktidarının yönetiminde olduğu göz önüne alındığında CHP'nin son dönemlerinde, iktidarına karşı politikalar güden yazılı basına karşı takındığı tavrın müdahaleci tarzdan uzak olduğu görülmektedir. Zira bahse konu dergi 1947-1953 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Dergisinin kurucusu olan Abdurrahim Zapsu

ise Millî Mücadele döneminde kurulan zararlı cemiyetler arasında yer alan Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucusudur. Kürt Talebe Cemiyeti'nin de kurucu üyeleri arasındadır. Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek'in sahibi olduğu Büyük Doğu Dergisi'nin de kurucuları arasında yer almaktadır (İdp.com, 2022).

Yine aynı dergi yazarlarından olan Abdülvehap Evyap da Türkçe ezan uygulaması nedeniyle CHP yönetimine karşı eleştirilerini sıralamıştır. Buna göre CHP'nin temel altı ilkesinden birisini Halkçılık teşkil etmektedir. Ancak Müslüman halkın kabul etmediği Türkçe ezan uygulamasına aleyhte yapılan tüm girişimler kanunen yasaklanmış ve aksi halde cezayı müeyyideye tabi tutulmuştur. Bu durum CHP'nin halkçılık ilkesi ile ters düşmekte ve Müslüman halkın halk sıfatından sayılmadığını göstermektedir. Müslümanlarca istenmeyen bir uygulamanın daima polis zoruyla tatbik ettirilmeye çalışılması ve denetime tabi tutulması CHP'nin Halkçılık ilkesi ile uyuşmamaktadır (Evyap, 1950: 15-16). Evyap ile benzer görüşleri paylaşan Selamet Dergisi'nden Ömer Rıza Doğrul da, Türkçe ezanın kaldırılması noktasında CHP iktidarının yönetimde olduğu yıllarda, 1947'de hükümeti açık bir şekilde eleştirerek tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre hükümet Türkçe ezan uygulamasından derhal vazgeçmeli ve bu işi Türk milletinin vicdanına bırakmalıdır. Arapça ezan asırların, tarihin, gelenek ve göreneklerin, şehit kanlarının, iman ve vicdan ilhamlarının işlediği ve yaşattığı bir meseledir. Dolayısıyla ona göre böylesi asırlardan beri devam eden bir uygulamanın değiştirilerek farklı bir tarzda sahaya sürülmesi doğru değildir. Bu nedenle hükümete düşen vazife *"bu işten elini çekmek ve bu işi olduğu gibi millete bırakmaktır"* (Doğrul, 1947: 16).

Ancak tüm bu görüş ve eleştirilere karşı CHP iktidarı döneminde Türkçe ezan ve kamet uygulamasından vazgeçilmediği görülmektedir. 15 Şubat 1938 tarihinde Hasan Gemalmaz isimli bir imam, Konya'da camide Arapça kamet getirmiştir. Bu konu Konya Valisi tarafından Konya Valiliğine yazılan bir yazı ile gündeme taşınmış ve şahıs hakkında araştırma yapılması istenmiştir. Bu durum CHP iktidarının Türkçe ezan ve kamet uygulamasını ne kadar ciddiye almış olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kurban Bayramı sabahı camisinde Arapça tekbir getiren Gemalmaz hakkında soruşturma başlatılmış ve Gemalmaz Arapça tekbir getirilmeyeceği konusunda kendisine herhangi bir tebliğ yapılmadığını, ayrıca Türkçe tekbiri de bilmediğini dile getirmiştir. Vali tarafından *"resmî vaizlerden başka böyle ehliyetsiz kimselere katiyen izin verilmeyecektir"* ifadelerinin yer aldığı vilayet müftülüğüne gönderilen yazıda, tekbirin Türkçe alınması noktasında Karamanlı Hasan Gemalmaz'a tebliğ yapıp yapılmadığının araştırılması talimatı verilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın sonucu bilinmemekle birlikte, tebliğin yapılmış olması durumunda gerekli cezai müeyyidenin uygulanacağı sabit bir durumdur (BCA, 51.00.00.00.12.102.12). Konya Emniyet Müdürü tarafından 17 Şubat 1938 tarihinde Konya Müftülüğü'ne gönderilen bir yazı ile Camilerde verilen vaaz ve okunan dua esnasında hükümetin inkılabına ve rejimine aykırı olarak Arapça tekbir ve buna benzer hususatı yapan cami cemaatine ikaz ve ihtarda bulunulması hususunda camilerde imam ve hatiplere tebliğ yapıp yapılmadığı bilgisi istenilmiştir. Buradaki amacın, Arapça ezan yasağını delen imam ve hatiplere

verilmesi öngörülen ceza öncesi imzalatırılan tebliğ ile birlikte hükümetin kendisini garantiye alması ve verilecek cezaların temyizden dönmesinin engellenmesine yönelik olduğu düşünülmektedir (BCA, 51.00.00.00.12.102.13). Bu durumun bir benzeri de Maraş'ta yaşanmış, Arapça ezan ve kamet getirenlere karşı CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı ve Burdur Saylavı tarafından Maraş Müftüsü CHP İl Binasına çağrılarak kendisine gerekli ihtarlar yapılmıştır (BCA, 490.01.00.00.611.121.1). Öte yandan 11 Eylül 1940 tarihli kararname ile Şemsettin Yeşil tarafından yazılan Ezanın Esrarı ve Hikmeti isimli kitabın toplattırılmasına karar verilmesi ise içeriği tam olarak bilinmese de muzır neşriyat kapsamında ele alındığı açıktır (BCA, 30.18.01.02.92.88.14). CHP iktidarı tarafından Arapça ezan ve kametin 4055 sayılı kanun hükmü ile yasaklanmış olmasına rağmen bu yasağın 22 Eylül 1948 tarihinde müftülüklere gönderilen yazı ile mevlit, hatim ve bayram namazlarında uygulanmayacağına bildirilmesi, alınan yasaklama kararının muhtevası noktasındaki tutarsızlığı göstermesi açısından önem arz etmektedir (BCA, 51.00.00.00.4.31.3).

Ehlişünnet Dergisi'nden Abrürrahim Zapsu Türkçe ezan uygulamasına karşı CHP iktidarına en sert eleştirileri yönelten kişiler arasında yer almaktadır. Zapsu'ya göre ezan, Hz. Muhammet'in Bilal Habeşi'ye okumasını emrettiği kelimelerden oluşmaktadır. Bu kelimeler dışında farklı kelimelerle okunan ezan, ezan olarak değerlendirilemez. Ezanın başka dillerle okunan şekilleri ezan değil, ezanın tercümesidir. Hadis, fıkıh ve İslam tarihi kitaplarında orijinal kelimelerinden başka ezan için konulmuş hiçbir kelime bulunmamaktadır. Bu bağlamda ezanın tercümesinin okunmasını kanunileştiren mevzuat hem anayasaya hem de dini kanunlara aykırıdır. Hukuken ise geçersizdir. Türkçe ezan konusuna eleştirilerini sıralayan Zapsu, tüm bunlara rağmen Türkçe ezan konusunda CHP iktidarına ve çıkardığı kanunlara somut anlamda muhalefet etmeyeceğinin altını çizmiştir. Buna karşılık ibadetin tam anlamı ile gerçekleştirilmesini sağlamak adına her namazda ezan tercümesini dinledikten sonra Arapça ezan okuyarak tepkisini dile getireceğinin altını çizmiştir. Zapsu'ya göre, Müslümanların vicdani ve dini vazifelerine hiç kimse müdahale edemez. Zapsu yazısında, "*Baylar, ezan oyuncak değildir. Dinimize dokunmayınız*" diyerek CHP iktidarına karşı açık bir çağrı yapmıştır (Zapsu, 1947: 10-11).

Ehli Şünnet Dergisi'nin 1 Kasım 1949 tarihli sayısında da Zapsu'yu destekler nitelikte bir yazı kaleme alınmıştır. Türkçe ibadet meselesini sert bir dille eleştiren dergide şu ifadeler yer almıştır:

"Namazda tekbir, tesmiye, teavvüz, tesmi'tahmid, tahiyat ve salavat gibi zikir ve duaların Arapça'dan başka bir lisanla dahi okunabileceğini dinen cevaz olmadığı halde meşru ve gayet tabi gören bazı yolunu azıtmış kimseler, bu cevaz hükümlerini Kur'anı Kerim kıraatına da teşmil ederek Kur'anın Türkçesini okumakla namazın caiz olacağını ileri sürmekte ve batıl akidelerini herkese kabul ettirmeye çalışmaktadırlar" (Ehli Şünnet Dergisi, 1949: 13).

Derginin bahse konu bu yazısında CHP iktidarını hedef aldığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Türkçe ezan konusunda CHP iktidarına karşı olan tepkiler sadece yazılı basınla sınırlı kalmamış TBMM'ye de taşınmıştır. 4 Şubat 1949 tarihinde Niğde Milletvekili İbrahim Refik Soyer'in 1949 yılı Bütçe Kanunu tasarısının 5. Maddesindeki memur kelimesine dair olan sorusuna Maliye Bakanı İsmail Şükrü Aksal'ın sözlü cevabı münasebetiyle yapılan oturum sırasında dinleyiciler locasından Arapça ezan okunmaya başlanmıştır. Bunun üzerine TBMM görevlileri tarafından Arapça ezan okuyan kişiler Meclis dışına çıkarılmıştır. TBMM Başkanvekili Feridun Fikri Düşünsel yapmış olduğu açıklamasında iç tüzük hükümlerine göre dinleyiciler locasında ezan okuyan iki kişi hakkında tahkikat yapıldığını ve bu kişilerin sabıkalı kişilerden olduğunun anlaşıldığını dile getirmiştir. Buna göre bu kişilerden Muhittin Ertuğrul isimli kişi tarafından Arapça ezan okunmaya başlandığında TBMM'de bulunan polisler kendisini dışarıya çıkarırken Osman Yaz isminde diğer şahıs da Arapça ezan okumaya başlamıştır. Bunun üzerine bahse konu iki şahıs karakola götürülerek haklarında işlem başlatılmıştır. Şahıslardan Muhittin Ertuğrul'un Devlet Demiryollarındaki görevinden 3-4 ay önce ayrılarak tarikat işleri ile uğraştığı tespit edilmiştir. Osman Yaz'ın ise Ticani Tarikatı'nın müritlerinden olduğu anlaşılmıştır. İsmi geçen şahısların daha önce de muhtelif tarihlerde Ankara'nın bazı ilçe ve köylerinde camilerde Arapça ezan okumalarından dolayı haklarında işlem yapıldığı da anlaşılmaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.16, Toplantı: 3, Kırk Birinci Birleşim, 04.02.1949: 20, 37). Sebilürreşat Dergisi'nden Yusuf Ziya Kösemen, TBMM çatısı altında gerçekleşen bu hadise ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

"Mecliste Arapça ezan okumaya kalkışan iki budalanın bu hareketleri kanuna muhalif görülerek ait olduğu mahkemece cezalandırılmıştır. Arapça değil Türkçe de okusaydılar yine ceza göreceklerdi. Ezan değil, herhangi bir şey hatta Atatürk'ün nutkunu böyle cehren okusaydılar yine polis tarafından men edilerek mahkemeye sevk olunacak Meclisin huzurunu selb ve müzakereyi ihlal noktasından mahkûm olacaklardı" (Kösemen, 1949: 149).

Görüldüğü gibi TBMM'de yaşanan bu hadise usul açısından değerlendirilerek yapılan eylemin yer bakımından yanlışlığı vurgulanmıştır. Kösemen'in ifadelerinden ezanın Arapça okunmasındaki yanlıştan bahsedilmemiş aksine TBMM çatısı altında bu tarz eylemlerin hiçbirinin yapılamayacağından bahis olunmuştur.

Kösemen'e göre CHP'nin başta Arapça ezan yasağı olmak üzere bu ve buna benzer uygulamaları partiye ciddi zararlar vermektedir. Cumhuriyetin ilanından itibaren birçok seneler memleketin her bir tarafından Arapça ezan okunmasına rağmen bundan ne rejim olumsuz manada etkilenmiş ne de inkılap ve cumhuriyet idaresi sarsılmıştır. CHP içerisinde bu gibi uygulamalara öncülük eden bazı kişilerin varlığından söz eden Kösemen'e göre bu gibi hareketler CHP'yi milletin nazarından düşürmek için muhalifler tarafından teşvik edilmektedir. CHP içerisinde yer alan bazı kliklerin çalışmaları neticesinde halkın CHP'ye karşı nefreti kat ve kat artmaktadır. Kösemen yazısını, "Yazık değil mi? Birkaç kişinin şahsi fikirleri ve kanaatleri yüzünden koca bir parti dağılsın mı?" diyerek bitirmiştir (Kösemen, 1949: 149-150). Yazıdan anlaşıldığı üzere Sebilürreşat gibi İslamcı bir dergi yazarı

Kösemen, Türkçe ezan uygulaması konusunda CHP'yi tamamen suçlamak yolunu seçmemekte ve parti içerisindeki kliklerin varlığından söz etmektedir.

Sebilürreşat Dergisi'nin Haziran 1948 tarihli "*İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi?*" başlıklı yazısında CHP yönetimine karşı sert eleştirilerin var olduğu görülmektedir. Yazıda Arapça ezan okumaktan haklarında işlem yapılan iki kişinin durumundan yola çıkılarak CHP iktidarına yüklenilmiştir. Buna göre Kütahya'da Arapça ezan okumaktan sanık olan Mehmet Ali Çorum ve Osman Yaz isimli vatandaşlar hakkında, Kütahya mahkemesi tarafından verilen kararın gerekçesinde, "*Dini ve ilahi sıcaklığını ve heyecanını ruhların ve vicdanların duymasına imkân olmayan Arapça dili ile ezan okumaları*" ibaresine yer verilmiştir. Sebilürreşat Dergisi şiddetli bir şekilde tenkit edilen bu gerekçe ile ilgili olarak "*Demek ki, Allahuekber, Allahuekber, Eşhedüenlailaheillallah derken ruhlar ve vicdanlar dini ve ilahi sıcaklık ve heyecan duymuyormuş*" ifadelerine yer verilmiştir. Verilen bu gerekçeyi yersiz bulan dergiye göre komünizm ile idare edilen ülkelerde bile böylesi bir kanun ve yargılama yoktur. Kararın gerekçesi üzerinden eleştirilerine devam eden dergide geçen, "*İnsanlık hukuk tarihi böyle bir kanun bilmiyor. Allahu Ekber dediği için bir Müslüman Türk vatandaşını üç ay zindana atan bir demokrasi, bir laik idare, bir vicdan hürriyeti, dünyanın hangi devletinde vardır?*" ifadeleri CHP yönetimine karşı yapılan sert eleştirilere örnek olarak gösterilebilir. Aslında dergiye göre, Arapça ezan yasağının konulmasından CHP içerisinde haberi olmayan milletvekilleri vardır. Dolayısıyla böylesi yasakları ortaya çıkaran CHP içerisindeki müfritlerdir. Bu durumu, "*Yoksa kalbinde zerre kadar imanı, hamiyet ve insafı olan bir vicdan sahibinin vereceği bir takrifle bu kanunu bertaraf etmek kudretine haiz olan bir milletvekilinin bu vaziyet karşısında bir dakika gözüne uyku girmez, bir lokma ekmek boğazından geçmez*" ifadeleri ile açıklamaya çalışan dergi, bahse konu kanunun tüm CHP yönetimi ve milletvekillerine atfedilmesinin yanlışlığını ispatlamaya çalışmıştır (Sebilürreşat, 1948: 60).

4. Arapça Ezan ve Laiklik

Türkçe ezan uygulamasına karşı en sert muhalefeti Eşref Edip dile getirmiştir denilebilir. Ona göre Kur'an dili ezanın aslı dururken bunun tercümesi ile meşgul olmak, faydasız bir çabayı göstermektedir. Ona göre dünya üzerinde 450.000.000 Müslüman yaşamaktadır. Müslümanların tamamında ezan Arapça aslı ile okunurken CHP Hükümetinin bunun neden men ettiği sorulmalıdır. Edip bu konudaki tavrını;

"Niçin 'Lailaheillallah' kelime-i tevhidi yerine 'Tanrı'dan başka yoktur tapacak' gibi acayip bir şekle sokmuşuz. İnkılap hastalığına tutulan müfritler, sorusuz sorgusuz hüküm yürüttükleri mutlakiyet devrinde, diğer hürriyetlere koydukları bağlar gibi vicdan hürriyetine de el uzatmışlar, camilerde Kur'an talim eden hafızları cürmü meşhud ile suçlandırırken minarelerde Arapça ezan okunmasını da men ederek müezzinleri hemen alelacele yanlış olarak tercüme ettirdikleri Türkçe ezanı okumaya mecbur etmişlerdir" (Edip, 1947: 9) şeklindeki ifadelerle açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Tüm bu uygulamaların laiklik adı altında yapıldığını ifade eden Edip "fetret devri" olarak nitelendirdiği tek parti döneminin, çok partili hayata geçilmesi ile birlikte sona erdiğini ve bu tip konuları özgürce konuşabilme zamanının oluştuğunun altını çizmiştir. Edip'e göre laiklik anlayışı çerçevesindeki uygulamalara artık son vermek gerekmektedir. Eğer CHP iktidarı laik ise din işlerine ne lehte ne de aleyhte karışmaması gerekir. Ona göre CHP eğer din işlerine karışacaksa laik olmadığını itiraf etmelidir. CHP'nin din konusuna karşı takınmış olduğu tavır belirsizliğini korumaktadır. CHP'nin dini himaye mi ettiği yoksa ona cephe mi aldığı halk tarafından tam olarak bilinmemektedir. Edip bu kargaşayı şu şekilde ifade etmektedir:

"Hükümet bir taraftan laik olduğunu iddia ediyor, diğer taraftan da din işlerine karışıyor. Mesela işte bu ezan meselesindeki müdahalesi o kadar yersizdir ki, dünyanın hiçbir yerinde hiçbir hukukçu yoktur ki, bunu havsalasına sığdırabilsin. Laik bir hükümet tamamıyla bir din işi olan milletın ezan okumasına ne karışır? Allahuekber demeyeceksin, Tanrı uludur diyeceksin. Lailaheillallah demeyeceksin Tanrıdan başka yoktur tapacak diyeceksin. Eğer minarede yahut camide namaza başlarken Allahuekber, Lailaheillallah diyecek olursan hapisaneyi boylayacaksın. Laiklik böyle mi olur? Vicdan hürriyeti bu mudur? Demokrasi buna mı derler? Adliye Vekili buna cevap verebilir mi?" (Edip, 1947: 9).

Edip, CHP iktidarına olduğu kadar DP'ye de ezan konusunda gerekli hassasiyeti göstermediği gerekçesi ile tepki göstermiştir. Ona göre DP, değiştirilmesi lazım gelen antidemokratik kanunlardan bahsederken vicdan hürriyeti üzerindeki baskıdan ve Arapça ezanın yasaklanması uygulamasından bahsetmemektedir. Bu bağlamda Edip DP'yi korkaklıkla suçlamıştır. CHP'nin laiklik anlayışına dem vuran Edip, "Kim dinin inkişafına müteallik bir meseleden bahsedecek olsa hemen dini siyasete alet ediyorsun diye muateb oluyor. Ama dine karşı en pervasız tecavüzlerde bulunanlara karşı dinsizliği siyasete alet ediyorsun denilmiyor. Vicdan hürriyeti, laiklik, demokrasi bu mu?" (Edip, 1974: 9) ifadeleri ile ortada bir çifte standardın varlığından söz etmiştir. Arapça ezan yasağının laikliğe aykırı olduğu fikrinde ısrar eden Edip, Diyanet İşleri Başkanlığı'na da bir çağrıda bulunarak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Arapça ezan yasağı kanununun düzenlenmesi için gereken tüm teşebbüslerde bulunması gerekliliğini savunmaktadır (Edip, 1947: 9). Aslında Edip'in CHP iktidarını laiklik anlayışı üzerinden eleştirdiği yazısını kaleme aldığı dönemde CHP'ye yakınlığı ile bilinen Ulus Gazetesi'nde önemli bir yazı kaleme alınmıştır. "Samimi mi? Değil mi?" başlıklı yazıda, "Yeni sisteme uymayan kanunların değiştirilmesi ya da büsbütün kaldırılması artık bir gün meselesidir. Bunları şimdiki haliyle muhafaza etmek eşyanın tabiatına aykırı olur. Hâlbuki kanunlar, eşyanın tabiatından doğan kaideler olmak lazımdır. Bir cemiyet hayatın akışına zıt istikametlere müteveccih mevzuat ile idare olunmaz. Böyle bir istikamette ısrar, cemiyetin bekasını tehlikeye sokar. Her topluluğun ilk prensibi, ilk kanunu, kendi varlığını muhafazadır. Cemiyetin idaresi mesuliyetini taşıyanlar bu gerçeği anlamakta geç kalırlarsa cemiyet onlardan kurtulmanın yolunu bulur" (Ulus, 1947: 1) geçen bu ifadeler aslında CHP iktidarının bir özeleştirisi olarak

değerlendirilmelidir. Bu yazıya atıfta bulunan Edip'e göre yazıda bahsi geçen demokrasiye uymayan kanunların en başında Türkçe ezan uygulaması gelmektedir (Edip, 1947: 9).

Öte yandan Sebilürreşat Dergisi'nden Raif Ogan, Türkçe ezan meselesi ve laiklik konusunda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Ogan'a göre ezanın Türkçe tercümesini isteyen kişiler inkılap zihniyetinin devamlılığını bozmamak adına bu düşünceyi savunmaktadırlar. Ancak bu durum yanlış anlaşılmaktadır. Ezan sadece Müslümanlara namaz vaktinin gelmiş bulunduğunu anlatan bir çağrıdan ibaret değildir. Ezanı bu anlamı ile anlayanlar, Arapça ezanın farklı bir dille yapılmasında bir mahsur görmemektedirler. Ogan'a göre bu düşünce dünya ve din bakımından çürük bir durumu ifade eder. Ogan, bu düşüncede ısrar eden CHP'ye yönelik, *"Cehalet ve inada dayanan bir kanunu hatanın milletin iradesine ve ittifakına rağmen devamını istemek, ancak Halk Partisi'nin halk için insanlık hakkı diye bir şey tanımayan sapık zihniyetine revaç vermekten başka mana ifade eylemez. Demokrasiyi, laikliği, yalnız kitap sayfalarında bırakır da, onun gerçek gayesini hulus ile tatbik cesaretini nefsimizde bulamazsak yazıktır laikliğe, gayri laik olur"* ifadeleri ile yapılan bu uygulamanın gerçek manası kavranmış laiklik anlayışı ile ters düşmediğini, ancak CHP yönetiminin bu uygulama ile laikliğin özünü kavrayamamış olduğunu altını çizmiştir (Ogan, 1950: 82-83).

Tek parti döneminde İslamcı basın tarafından şiddetli eleştirilerin hedefinde yer alan CHP döneminde Türkçe ezan uygulamasında geri adım atılmamıştır. Bu bağlamda Türkçe ezan uygulamasının ortadan kaldırılması ancak iktidar değişikliği ile sağlanabilmiştir. DP'nin iktidara gelmesinin ardından Türkçe ezan uygulamasına 17 Haziran 1950 tarihinde son verilmiştir. Öte yandan Türkçe ezan uygulamasının kaldırılması adına yapılan girişimler DP iktidarının ilk aylarında kendisini göstermiştir. Bu bağlamda ezanın tekrardan Arapça şekliyle vücut bulması adına üniversiteli gençler tarafından Başbakan Adnan Menderes'e telgraflar çekildiği görülmektedir. Buna örnek olarak 187 üniversite öğrencisi adına Alaeddin Yılmaztürk² ve 84 üniversiteli adına Orhan Cahit Doğru'nun³ çekmiş olduğu telgraflar verilebilir. Telgraflar özetle tek parti döneminde uygulamaya konulan Türkçe ezanın son bulması ve ezanın orijinal şekli olan Arapça olarak okunmasının istenilmesinden ibarettir (Sebilürreşat, 1950: 96). Üniversiteli öğrencilerin DP iktidara geçer geçmez böylesi bir istekte bulunuyor olmaları tesadüfi değildir. Zira üniversite gençliği, bu işin çözüm merkezi olarak CHP'yi görmemekte ve bu konuda CHP üzerindeki tüm ümitlerini kaybettiklerini göstermektedir.

² "Bütün İslam âleminin, Müslüman Türk camiası ve Türk gençliğinin en derin sevgi ve muhabbetini kazandıran ezan-ı Muhammedinin asli şekline müsaade ile demokrasinin kabul ettiği hakiki vicdan hürriyetine doğru ilk adımı atmış olan Başbakanımızı biz İstanbul Üniversitesi gençliği de bütün ruhumuzla tebrik ederken vatan, millet ve din hizmetinde hayırlı muvaffakiyetler diler samimi hürmet ve selamlarımızı arz ederiz." Bkz. (Sebilürreşat, 1950: 96)

³ "Müslüman Türkün vicdan ve din hürriyeti üzerindeki tahditleri kaldırma ve hakiki laikliğin temelini atma yolunda Ezanı Muhammedi hususundaki biz İstanbul Üniversitesi gençlerinin ruhuna tercüman olduğunu saygılarımızla arz ederiz." Bkz. (Sebilürreşat, 1950: 96)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyetin ise ilk dönemlerinde, ibadet dilinin millileştirilmesi düşüncesinin etkili olduğu bilinmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın fikir bakımından etkilendiği Ziya Gökalp'in Vatan isimli şiirinde ibadetin ve ezanın Türkçe olarak yapılması gerekliliği açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu doğrultuda Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa ezanın Türkçeleştirilmesi adına çalışma başlatmış ve yapılan çalışma neticesinde ezan Türkçeye tercüme edilerek ilk Türkçe ezan 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Fatih Camii'nde okunmuştur. Bu süreci 4 Şubat 1933 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından il müftülüklerine gönderilen yazı ile ezanın Türkçe okunması talimatı verilmesi izlemiştir. Bu tarihten 2 Haziran 1941'e kadar ezanın Türkçe okunmasına yönelik telkin, emir ve tamimlerle uygulama yaşatılmaya çalışılmıştır. Ancak 2 Haziran 1941'de yapılan kanun değişikliği ile Türkçe ezan uygulamasına muhalefet eden kişilerin üç aya kadar hafif hapis ve on liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir.

Şüphesiz ki, Türkçe ezan uygulaması ve Arapça ezan yasağına en büyük tepki İslamcı basın tarafından verilmiştir. İslamcı basının Türkçe ezan uygulamasına yönelik tepkisi 4 ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki Türkçe Ezan ve Kamet ile Arapça Ezan ve Kametin birbiri ile anlam bakımından uyuşmaması tartışması içerisinde, İslamcı basının Türkçe ezan uygulamasını bilimsel gerçekler üzerinden çürütme çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Arapça ezanın Türkçeye tercümesi sırasında anlam uyuşmazlıkları İslamcı basının savunduğu temel argümanlardır. Bunlara örnek verilecek olunur ise; "Tanrı", "Ulu", "Tapmak" gibi tercüme kelimeler büyük bir yanlışlığı ifade etmektedir. İslamcı basına göre günde 5 defa getirilen ezan ve kametin yanlış çevirisi ile Müslümanların namaza davet edilmesi, CHP iktidarının üzerinde birer vebal olarak varlığını sürdürmektedir. Allah'ın tüm insanlığa farz kıldığı namaz öncesi insanları ibadet etmeye çağrı niteliğinde olan ezanın aslından uzak bir tercüme ile camilerde okunması bahse konu basının bir yandan tercümenin yanlışlığını ortaya koyarak CHP iktidarını bilimsel anlamda uyarırken öte yandan bu uygulamanın toplumu günaha sevk etmesinden dolayı dini anlamda da uyarmasına neden olmuştur. İkinci başlık ezanın evrenselliği meselesidir. Buna göre Türkçe ezan "lüzumsuz bir külfet" ve "faydasız bir teşebbüs" olarak değerlendirilmiştir. Zira ezan içerisinde yer alan kelimeler artık Arapça olmaktan çıkmış ve Türkçeleşmiştir. Bu tartışma içerisinde İslamcı basının ezanı Arapça olarak nitelmediği görülmektedir. Zira ezan evrensel bir çağrıdır. Bu nedenle İslamcı basında ezan "İslamca" olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda CHP milletvekillerinden bazıları İslamcı basın ile aynı fikirde değillerdir. Bu duruma örnek olarak CHP Şanlıurfa Milletvekili Refik Ülgen'in görüşleri verilebilir. Zira Ülgen'e göre evrensel bir din dili olamaz ve ezan konusunda tekrardan Arapçaya dönülmesi irtica başlığı altında nitelendirilir. Diğer bir başlık ise Türkçe Ezan ve Kamet uygulaması bağlamında CHP'ye yönelik İslamcı basından gelen tepkilerdir. Belki de Türkçe ezan konusunda CHP'ye karşı en sert eleştiriler dönemin İslamcı basını tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu eleştirinin odak noktası ise CHP'nin altı ilkesi arasında yer alan Halkçılık ve Laiklik ilkesine CHP'nin

bizatihi kendisinin uymamasıdır. Ehlisünnet Dergisi'nden Abrürrahim Zapsu'nun, "Baylar, ezan oyuncak değildir. Dinimize dokunmayınız" diyerek CHP iktidarına karşı açık bir çağrı yapması CHP iktidarına karşı İslamcı basının kırmızı çizgilerini temsil etmektedir. Öte yandan İslamcı basından kimi yazarlara göre CHP'nin Türkçe ezan uygulamasında ısrar etmesinde parti içerisindeki kliklerin büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Yani bu görüşe göre bu uygulamada ısrar edilmesi CHP'nin tamamına mal edilemez. Ancak tüm bu görüş ve düşüncelere rağmen CHP bu uygulamayı değiştirmemeye kararlı bir duruş sergilemiştir. Son ana başlık ise Arapça ezan ve Laiklik başlığıdır. İslamcı basın bu başlık üzerinden CHP'yi sert bir dille eleştirmiştir. İslamcı basının önemli bir yayın organı olan Sebilürreşat Dergisi sahibi Eşref Edip; "İnkılap hastalığına tutulan müfritler, sorusuz sorgusuz hüküm yürüttükleri mutlakiyet devrinde, diğer hürriyetlere koydukları bağlar gibi vicdan hürriyetine de el uzatmışlar" ifadeleri ile CHP'yi doğrudan laiklik ilkesi üzerinden hedef almıştır. Ona göre CHP iktidarı eğer altı okta yer alan laiklik ilkesine tam anlamı ile bağlı ise ne lehte ne de aleyhte toplumun dini yaşantısına karışmaması gerekir. Arapça ezanın laiklik ve inkılaplarla uzaktan yakından alakası olmadığına altını çizen İslamcı basına göre CHP, inkılap zihniyetinin devamlılığını bozmamak adına bu düşünceyi savunmaktadır. Ancak bu durum yanlış anlaşılmaktadır. Ezan sadece Müslümanlara namaz vaktinin gelmiş bulunduğunu anlatan bir çağrıdan ibaret değildir. Evrensel bir temayı ifade eden genel geçer bir çağrıdır. Bu nedenle ezanın dilinin Arapça olarak kalmasının bu tür endişelerden uzak bir kavram olduğu vurgulanmıştır. Ancak özellikle İslamcı basın tarafından her defasında Arapça ezana geri dönülmesi çağrısı yapılmasına karşın CHP, bu uygulamadan geri adım atmamıştır. Bu bağlamda, Arapça ezan uygulamasına geri dönülmesi ancak seçimle belirlenen bir iktidar değişikliğinden sonra gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, "Arapça Ezan ve Kamet Okuyanlar Hakkında Uygulanan Cezai Hükümlerin Kaldırıldığı", 30.01.00.00.51.306.2, 16.06.1950

BCA, "Ezan Konusu Hakkında Urfa Eski Milletvekili Refet Ülgen'in Cumhurbaşkanına Gönderdiği Yazı", 30.01.00.00.41.242.2, 24.06.1950

BCA, "Arapça Tekbir Alan Karamanlı Hasan Gemalmaz'a Türkçe Tekbir Alması İçin Tebligat Yapılıp Yapılmadığının Bildirilmesi", 51.00.00.00.12.102.12, 15.02.1938.

BCA, "Camilerde Dua ve Vaaz Esnasında Arapça Tekbir Alan Cemaate Uyarıda Bulunması İçin İmam ve Müezzinlere Tebligat Yapılıp Yapılmadığının Bildirilmesi", 51.00.00.00.12.102.13, 17.02.1938.

BCA, "Maraş'ta Arapça Sela Okunması", 490.01.00.00.611.121.1, 10.01.1936)

BCA, "Şemsettin Yeşil Tarafından Basılmış Olan Kitabın Toplattırılması", 30.18.01.02.92.88.14, 11.09.1940.

BCA, "Arapça Ezan ve Kamet Yasağının Bayram Namazlarındaki Tekbirleri Kapsamadığı", 51.00.00.00.4.31.3, 22.09.1948.

Resmî Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi. (1949). Dönem: VIII, C.16, Toplantı: 3, Kırk Birinci Birleşim.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1941). Devre: 6, C.18, İçtima: 2, Elli Beşinci İnikat.

Sürelî Yayınlar, Telif Eserler ve İnternet Kaynakları

"Arapça Ezan Bu Günden İtibaren Serbest Okunacak", Akşam. (1950, 17 Haziran)

"Arapça Ezan İçin Tebligat Yapıldı", Vakit. (1950, 17 Haziran)

"Arapça Ezan Okuma Yasağı Kaldırıldı", Ulus. (1950, 17 Haziran)

(1948). "İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi?", *Sebilürreşad Dergisi* 1(4), 60.

(1949). "Türkçe Namaz", *Ehli Sünnet Dergisi* 3(71), 13.

(1950). "Ezan-ı Muhammediyi Geri İstiyoruz", *Sebilürreşad Dergisi* 4(81), 96.

(1950). "Ezan Hakkında Kanun Teklifi", *Sebilürreşad Dergisi* 4(82), 100-103.

(1947). "Kur'an'dan Türkçe Ayetler", *İslam Dünyası Dergisi* 1(14), 2.

Akgün, S. (1980). Türkçe Ezan. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 13(24), 105-113.

Akıncı, H. F. (1947). Okuttuğumuz Ezanlar Yanlış Mı?. *Selamet Dergisi* 1(24), 3.

Atay, R. (2018). Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine. *Mukaddime Dergisi* 9(2), 49-66.

Avşar, Z., & Kaya, A. E. E. (2017). Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 33(95), 94-123.

Aydar, H. (2016). Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2(1), 5-48.

Bağdatlıoğlu, B. (1943). Öz Türkçe. *Büyük Doğu Dergisi* 1(3), 16.

Başgil, A. F. (1948). Uydurma Dil Faciası. *Sebilürreşad Dergisi* 1(12), 182.

Başgil, A. F. (1948). Memleket Tefekkür Hayatına ve İnkişafına İndirilen Ağır Darbe. *Sebilürreşad Dergisi* 1(15), 238-239.

Çakmak, F. (2017). Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettişlik Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 17(34), 319-348.

Doğrul, Ö. R. (1947). Ezan ve Kamet Hakkında. *Selamet Dergisi* 1(25), 2-16.

Doğrul, Ö. R. (1949). Namazlarda Kur'an Tercümesi Okunmaz. *Selamet Dergisi* 4(15), 1-15.

Edip, E. (1947). Ezan Meselesi. *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* 2(86), 8-10.

Erdem, N. (1949). İlme Karşı Pervasız Bir Tecavüz, Arapça Ezanın Metninde Yanlışlık Yoktur. *Sebilürreşad Dergisi* 2(40), 240.

Eyvap, A. (1950). Yine Ezan Meselesi. *Ehli Sünnet Dergisi* 4(78), 14-15.

Gez, O. B. (1996). İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2(6), 158-167.

İdp.com (2022). Erişim Adresi: <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/17/ehli-sunnet>, Erişim Tarihi: 04.06.2022.

Kara, A. S. (2011). Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 280844.

Kılıç, M. (2012). Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı. *ÇTTAD* 12(24), 189-202.

- Kösemen, Y. Z. (1949). Halk Partisini Millet Nazarında Düşüren Partinin Şımarık Hatip ve Muharrirleridir. *Sebilürreşad Dergisi* 2(35), 149-150.
- Kösemen, Y. Z. (1948). Uydurma Dil Faciası Hakkında. *Sebilürreşad Dergisi* 1(14), 218-220.
- Kundumer, A. (1947). Ezan Hakkında. *Selamet Dergisi* 1(26), 10.
- Ogan, M. R. (1948). Her Tanrı Allah Değildir, Ama Allah Tanrılarında Allah'ıdır. *Sebilürreşad Dergisi* 1(4), 325-326.
- Ogan, M. R. (1950). Kur'an Diliyle Ezan. *Sebilürreşad Dergisi* 4(81), 82-91.
- Olgun, T. (1949). Kur'an Tercümesi Olur Lakin Türkçe Kur'an Olmaz. *İslam Yolu Dergisi* 1(24), 1-2.
- Öymen, A. (2004). *Değişim Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Sağlam, F. (2019). Demokrat Parti Döneminde Ezanın Arapça'ya Çevrilmesi ve Basındaki Yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. 565531.
- Salimoğlu, M. (2020). Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yedinci Kurultayı ve Din Politikası (1945-1950). *Uluslararası Kültür ve Toplum Çalışmaları Dergisi* 4, 57-75.
- Selami, M. (1950). Ezan Meselesi. *Ehli Sünnet Dergisi* 4(77), 14.
- Sünbüllük, Esat Sezai (1950). Arapça Ezanı Muhammedi Hürmetine. *Hakka Doğru Dergisi* 8(191), 3.
- Şendal, T. (2020). Cumhuriyet Halk Partisinde Ortanın Solu ile Başlayan Siyasal Metamorfoza Karşı İç ve Dış Muhalefet. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6(2), 281-302.
- Topçu, Y. (2020). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dinin Millileştirilme Süreci. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. 617883.
- Uzun, H. (2012). İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 12(15), 101-139.
- Uzun, M. İ. (2013). Zapsu, Abdurrahim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, 187-128.
- Yapıcı, H. (2021). *Dünya'da Konjonktürel Değişimler ve CHP: 3. ve 7. Kurultaylarının Türkiye'ye Yansımaları*. *Belgi* 22, 353-375.
- Zapsu, A. (1947). Baylar Ezan Oyuncak Değildir, Dinimize Hakaret Etmeyiniz. *Ehli Sünnet Dergisi* 3(54), 10-11.
- Zengin, M. (2015). *İbadet Dilini Türkçeleştirme Çalışması Olarak Türkçe Ezan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. 394950.
- Zengin, S. (2014). Zile'de Türkçe Ezana Tepki Olayı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 9(1), 167-180.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Türkçe "duyuru" anlamına gelen ezan, Türkler tarafından yüzyıllardır Arapça aslına uygun bir şekilde okunmuştur. Bu doğrultuda 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türkçülük akımının da etkisi ile ezanın Türkçe okunması fikri ortaya atılmıştır. Bu duruma Osmanlı Devleti'nin son dönem düşünürlerinden olan Ali Suavi ve Ziya Gökalp örnek olarak verilebilir. Alı Suavi, namaz surelerinin Türkçeleştirilmesi ve namazın Türkçe kılınması fikrine öncülük etmiştir. Gökalp ise, Vatan isimli şiirinde; "Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur. Köylü anlar manasını namazdaki duanın. Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kuran okunur. Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın. Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın" şeklindeki mısraları ile ezanın Türkçeleştirilmesi noktasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosuna ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya atılan bu görüş, Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte devlet nezdinde oldukça geniş bir taban bulmuştur. Öyle ki, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışı sırasında okunan duanın Türkçe olunmasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 18 Temmuz 1932 tarihli genelgesi ile birlikte Türkçe Ezan uygulaması Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kendisine uygulama alanı bulmuştur. Cumhuriyet dönemi ibadetin ve ezanın Türkçeleştirilmesi düşüncesi doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Şubat 1923 tarihinde Balıkesir Paşa Camii'nde Türkçe ezanın gerekliliğini belirten konuşması, 1931 Ramazan ayında Mustafa Kemal Paşa'nın Hafız Sadettin Kaynak'a Türkçe hutbe okutması, ibadetin Türkçeleştirilmesi anlayışını göstermektedir. Zira Mustafa Kemal Paşa, namaza çağrı olan ezanın, Türklerin kendi dili olan Türkçe ile yapılması düşüncesindedir. Aynı yıl yani 1931'de bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Türkiye'nin en popüler dokuz hafızı tarafından ezanın Türkçeleştirilmesi konusunda çalışma yapmaları istenilmiştir. Bu doğrultuda hızlı ve kararlı bir çalışma yapılmış ve yapılan bu çalışmalar neticesinde ezan Türkçe'ye şu şekilde tercüme edilmiştir: "*Tanrı Uludur. Tanrı Uludur. Şüphesiz bilirim bildiririm Tanrı'dan başka yoktur tapacak. Haydi namaza, Haydi felaha. Namaz uykudan hayırlıdır. Tanrı Uludur. Tanrı'dan başka yoktur tapacak.*" Ezanın Türkçe tercümesinin ardından ilk Türkçe ezan 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Fatih Camii'nde okunmuştur. İlk Türkçe ezanın okunmasının ardından bunu yapılan yasal düzenlemeler izlemiştir. Bu bağlamda 4 Şubat 1933 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından il müftülüklerine gönderilen yazı ile ezanın Türkçe okunması talimatı verilmiştir. Bu tarihten 2 Haziran 1941'e kadar, ezanın Türkçe okunmasına yönelik telkin, emir ve tamimlerle uygulama yaşatılmaya çalışılmıştır. Ancak 2 Haziran 1941'de yapılan kanun değişikliği ile Türkçe ezan uygulamasına muhalefet eden kişilerin üç aya kadar hafif hapis ve on liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Bu bağlamda, tüm bu cezalar ve yaptırımlar toplumda Türkçe ezan uygulamasını yerleştirmeye kâfi gelmemiştir. İlk iktidar değişikliğinin yaşandığı 14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile Demokrat Parti iş başına gelmiş ve bu dönemde, 16 Haziran 1950 TBMM oturumunun ardından Resmî Gazetede yayımlanması ile birlikte Türkçe ezan uygulamasına 17 Haziran 1950 tarihinde nihayet verilmiştir. Türkçe ezan uygulaması, devlet kademesi tarafından destek görünürken, dönemin İslamcı basınının geneli tarafından bu uygulamaya şiddetle karşı gelinmiştir. Buna örnek olarak Ehli Sünnet Dergisi'nin 1 Şubat 1950 tarihli sayısında Türkçe ezan uygulamasına karşı gösterilen sert muhalefet gösterilebilir. Dergiye göre Türkçe ezan doğrultusunda "Tanrıdan Başka Yoktur Tapacak" kısmı küfürle eş değer bir çeviridir. Zira dergiye göre "Tanrı" kelimesi "Allah" kelimesi ile asla eş eşdeğer bir kelime olamaz. Yine dergiye göre ezanın içerisinde yer alan Arapça kelimelerin yerine Türkçe kelimelerin kullanılıyor olması doğru tercüme yapılsa dahi caiz değildir. Ezan içerisinde geçen kelimeleri Türkçe karşılık yerine Arapça eşanlama gelen kelimelerle yer değiştirilmesi dahi doğru değildir. Yine Cumhuriyet döneminin önemli İslamcı dergilerinden olan Selamet Dergisi, 14 Kasım 1947 tarihli sayısında ezanla ilgili hiçbir Türkçe kelime, Arapça aslını karşılamamaktadır. Dergiye göre Türkçe ezan çevirisi hem yanlış hem de eksiktir. Sebülürreşad Dergisi'nin sahibi olan Eşref Edip'e göre "*Lailaheillallah*" kelime-i tevhidin tam karşılığı "*Tanrıdan başka yoktur tapacak*" olarak çevrilmesi yanlış bir uygulamadır. Bu görüşünü Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Prof. Dr. Hamdi Akseki'yi referans göstererek açıklama yoluna giden Edip'e göre "*Tanrı*" kelimesi kesinlikle "*Allah*" kelimesine karşılık değildir. Öte yandan "*Tapmak*" kelimesi de "*puta tapmak*", "*haça tapmak*" gibi anlamlarda kullanıldığı için bu kelimenin ezan içerisinde kendisine yer bulması son derece yanlıştır. Ezanın evrenselliğine inanan İslamcı basına göre Türkçe ezan "*lüzumsuz bir külfet*" ve "*faydasız bir teşebbüs*" tür. Zira ezan içerisinde yer alan kelimeler artık Arapça olmaktan çıkmış ve Türkçeleşmiştir. Ezanı Arapça olarak nitelendirmek yanlıştır. Ezan bu nedenle "*İslamca*"dır demek daha doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ezanı "*İslamca*" adı altında evrensel bir dil olarak değerlendiren dergiye göre ezan hem Türkçe hem Arapça hem Acemce hem Hintçe ve hem de Çince'dir. Türkçe ezan uygulaması ile Müslümanlarının vebali İslamcı basına göre CHP ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na yüklenmelidir. Bu vebal günden 5 vakit ezan ve 5 vakit kametin Türkçe getirilmesi suretiyle kat ve kat artmaktadır. İslamcı basına göre Kur'an dili ezanın aslı dururken bunun tercümesi ile meşgul olmak, faydasız bir çabayı göstermektedir. Ona göre dünya üzerinde 450.000.000 Müslüman yaşamaktadır. Müslümanların

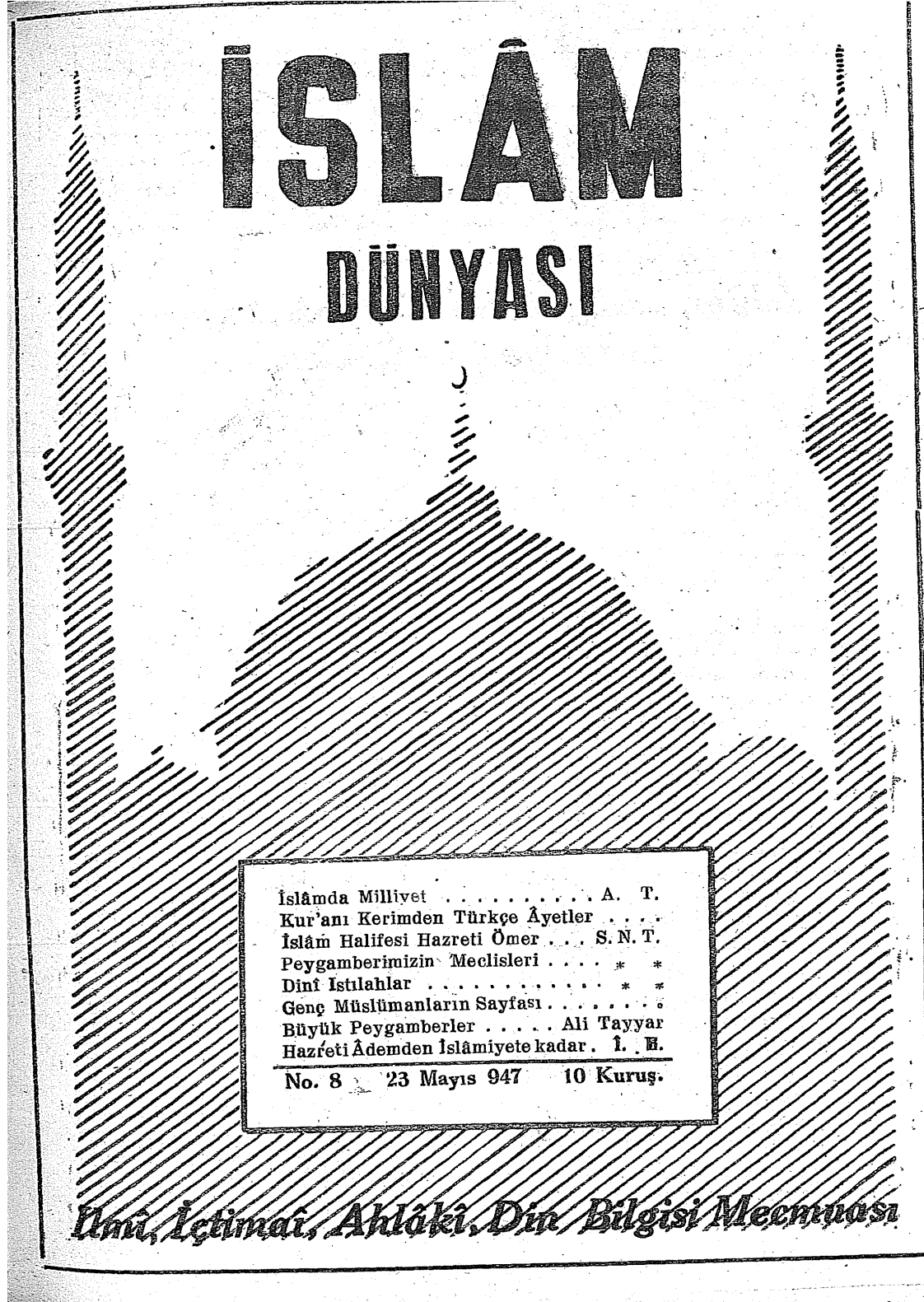
tamamında ezan Arapça aslı ile okunurken CHP Hükümetinin bunun neden men ettiği sorgulanmalıdır. Tüm bunlar ışığında Türkçe ezan uygulamasına karşı dönemin İslamcı basınının tavrı tüm ayrıntıları ile ortaya konularak, bu uygulama ve oluşan tepkilerin ciddiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

EXTENDED ABSTRACT: The prayer, which means "*proclamation*" in Turkish, has been read by the Turks for centuries in Arabic in accordance with its authenticity. Thus, by the 20th Century, the idea of reading ezan in Turkish was raised by the influence of Turkishness in the late Ottoman state. Ali Suavi and Ziya Gökalp, one of the late Ottoman thinkers of the Ottoman State, could be described as examples. Ali Suavi pioneered the idea of the Turkishness of prayer rings and the performing of prayer in Turkish. Gökalp, in his poem Vatan; "In a country, a Turkish prayer is read in the mosque. The peasant moments mean your prayer at prayer. One country, in its school, reads the Quran in Turkish. The little big one knows Huda's orders. Türkoğlu has inspired the founding staff of the Republic of Turkey to the point of the Turkishness of the persecution with the verses of "this is where you are." This view was raised in the late Ottoman Empire and the establishment of the Republic of Turkey was very broad to the state. So much so that the prayer read during the opening of TBMM on April 23, 1920 is worthy of being Turkish. In this regard, the Turkish Ezan practice along with the circular of the Office of the President of Diyanet on July 18, 1932, has found itself an area of application within the borders of the Republic of Turkey. Mustafa Kemal Pasha's speech on 7 February 1923 at Balıkesir Pasha Mosque stating the necessity of Turkish persecution, Mustafa Kemal Pasha's recitation of Turkish khutbah to Hafiz Sadettin Source during the 1931 Ramadan shows. Because Mustafa Kemal Pasha thinks that the call to prayer is made in Turkish, the Turkish language of the Turks. The same year in 1931, Mustafa Kemal Pasha himself was asked by nine of Turkey's most popular memories to study the Turkishness of persecution. As a result of these studies, the azan has been translated into Turkish as: "God is the Great One. The Lord is the Great. Surely I know that God will worship. Come on, prayer, come on, to success. Prayer is better than sleep. The Lord is the Great. There's nothing but God to worship. "The first Turkish prayer was read on 30 January 1932 at the Fatih Mosque in Istanbul. This was followed by legal adjustments following the reading of the first Turkish prayer. In this context, the article sent to the provincial muftis by the Office of the President of Diyanet on 4 February 1933 instructed the ezan to be read in Turkish. From this date until June 2, 1941, the practice was carried out with indoctrination, orders and tamims for the recitation of the ezan in Turkish. However, on June 2, 1941, a change in the law sentenced people who oppose the practice of the Turkish prayer to three months of light imprisonment and a light fine ranging from ten lira to 200 lira. In this context, all these penalties and sanctions have not been sufficient to place the practice of the Turkish prayer in the society. On 14 May 1950, when the first change of power took place, the Democratic Party came to business, and on 17 June 1950, after the 16 June 1950 Parliament session was published in the Official Gazette. While the Turkish persecution practice was supported by the state tier, it was strongly opposed by the general Islamist press at the time. For example, the February 1, 1950, issue of Ehli Sunnet Magazine showed strong opposition to the Turkish prayer practice. According to the magazine, the Turkish version "Worship but God" is a translation equivalent to blasphemy. Because according to the magazine, the word "God" can never be an equivalent word to the word "*Allah*." According to the magazine, Turkish words are used instead of the Arabic words contained in the persecution. It is not right to replace the words in the prayer with words that are synonymous with Arabic instead of Turkish. Selamet Magazine, also a major Islamist magazine of the Republican era, does not meet the Arabic original in its November 14, 1947 issue. According to the magazine, the Turkish translation of the prayer is both inaccurate and incomplete. According to Ashraf Ep, the owner of Sebilürresad Magazine, the exact equivalent of the word "*Lailaheillallah*" is a misapplication, translated as "There is no other worship but God." According to Prof. Dr. Hamdi Akseki, who was the Head of Religious Affairs, the word "God" does not correspond to the word "Allah." On the other hand, since the word "*worship*" is used in such meanings as "*worship the idol*" and "*worship the cross*," it is perfectly wrong for this word to find its place in the persecution. According to the Islamist press, which believes in

the universality of Ezan, the Turkish persecution is an "unnecessary burden" and a "useless enterprise." Because the words contained in the persecution are no longer Arabic and have become Turkish. Describing Azan as Arabic is wrong. Ezan therefore comes across as a more accurate approach to say "*Islamist*." According to the magazine, which considers Azan a universal language under the name "*Islamist*," the persecution is both Turkish, Arabic, Novice, Hindi and Chinese. The plague of Muslims should be uploaded to the CHP and the Office of the President of Diyanet according to the Islamist media. This plague has been persecuting 5 days, and the 5 time has been increasing by the introduction of the camel in Turkish. According to the Islamist media, it is a useless effort to engage with the translation of the Quran as it stands. According to him, 450,000,000 Muslims live around the world. It should be questioned why the CHP Government barred this while all Muslims read the prayer in Arabic. In light of all this, the attitude of the Islamist press against the Turkish persecution was revealed in full detail, and the seriousness of this practice and the reactions that have been generated has been established.

Ekler

Ek-1: İslam Dünyası Dergisi (23 Mayıs 1947)

Ek-2: Sebilürreşat Dergis (Haziran 1948)

SEBİLÜRREŞAD

No. : 4

25 KURUŞ

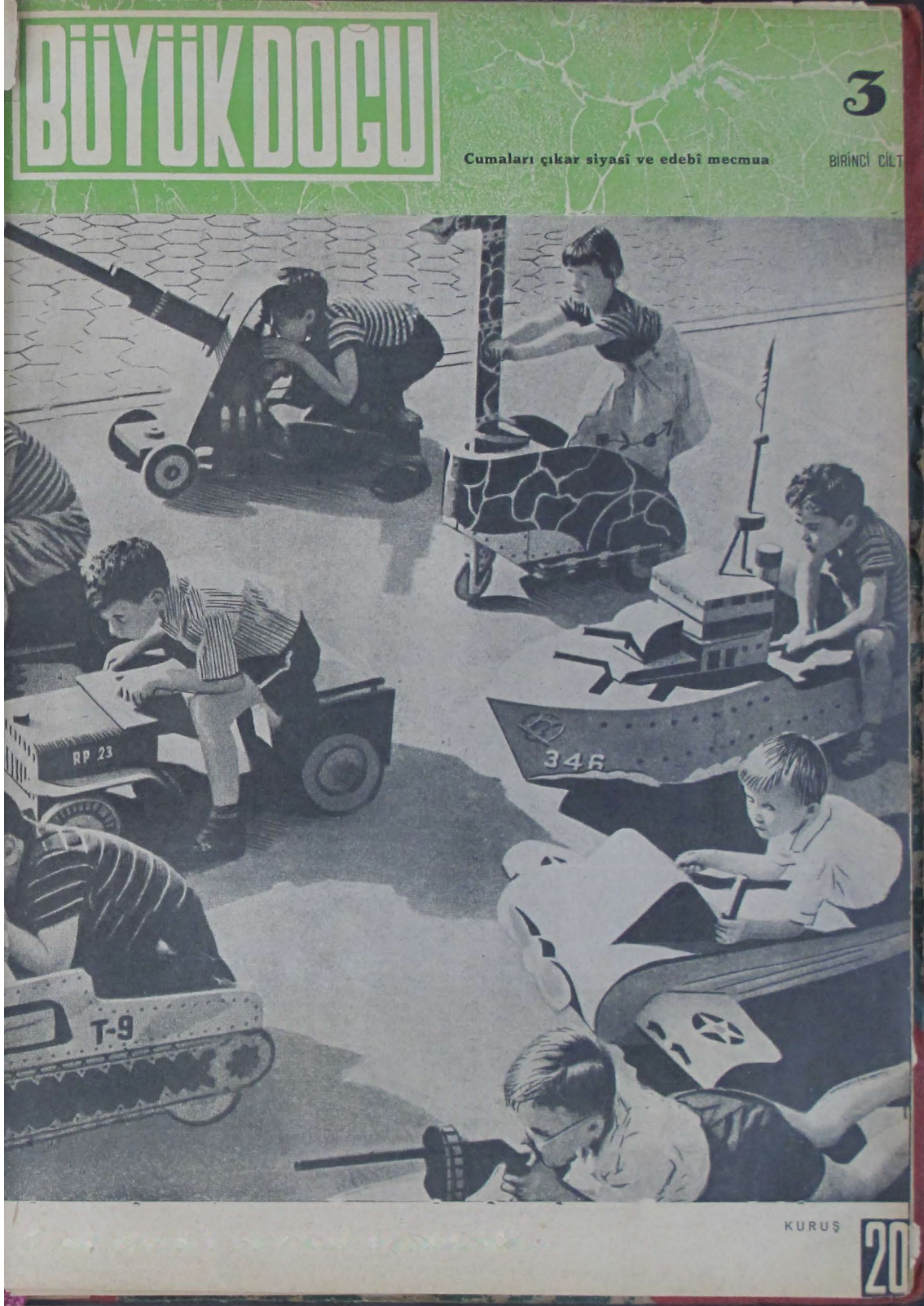
Meşhur Hattat İzzet Efendinin nefis bir yazısı

Hadisi Şerif: Allaha iman ve istikamet hakkında Din ve dünya işlerinde doğruluk	
Kur'anı alkışlayan büyük adamlar. Kur'an cihan müsaletini temin ediyor	
Müslümanlıkta ilk hastane ve ilk hastabakıcı kadın	Tahir Olgun
Siyonizm, komünizm ve farmasonluğa karşı beynelmilel dünya teşkilâtı	Cevat Rifat Atilhan
İlmi ve tarihi tetkikler: Türkiyede dönmelik tarihçesi	Eşref Edip
İçtimaiyat: Hayat gerçeğinden bir bakış	Ahmet Kâmil
Hem Türk, hem mol্লা, hem papas: Bu adam haymatloz mü nedir?	
Fransada bugünkü dini vaziyet: Dini hayata avdet hususunda yeni inkişaflar	
İbadetlere kanun müdahale edebilir mi? Anayasaya ve lâikliğe aykırı bir kanunun tadili lüzümü.	
Ahkâmı Şer'îye okunmayan bir İlahiyat Fakültesi ancak Moskova'ya yarasır	
Siyonizm ile farmasonluk elele vererek Trablusgarbı İtalyaya peşkeş çektiler ve Filistinde Ya-	
hudi devletinin esaslarını kurdular	Cevat Rifat Atilhan
Hac için bilinmesi elzem bilgiler	Ali Ulvi Dönmez
Cami şerif civarında domuz sucuğu imalâthanesi.	Komünizmi takbih

Ek-3: Selamet Dergisi (31 Ekim 1947)

Ek-4: Büyük Doğu Dergisi (1 Ekim 1943)

Ek-5: Ehli Sünnet Dergisi (1 Şubat 1950)

Ek-6: İslam-Türk Ansiklopedisi Ansiklopedisi Mecmuası (Kasım 1947)

İSLÂM - TÜRK

Ansiklopedisi

MECMUASI

Urfalı meşhur hattat Behcet Efendinin nefis bir levhası

- Finlândiya İslâm cemaati ile Diyanet Riyaseti arasında bayram tebrikleri
Bülbülüm (şiir) Rıza Tevfik. Hane harap' (şiir) Mehmet Akif
İslâm medeniyetinde harp hukuku ve harp tarihi Prof. Kâmil Miras
Medenî dünyanın dine dönüşü: Fransada bugünkü din durumu ve dine dönüş
Ezan meselesi: Vicdan hürriyetine karşı müdahale Eşref Edib
Prof. Fındıkoğlu kime yaranmak istiyor: Papaya mı, Bolşeviklere mi, Masonlara mı? N.E.
Fıkralar H. Basri Çantay
Reisülhattatın Hacı Kâmil Efendi Melek Celâl
Cumhuriyet gençliğinin manevî husranı Hayri Alpar
C.H.P. Kurultay delegelerine Partinin din siyaseti hakkında açık mektup Eşref Edib
Maarif Vekâletinin din tedrisatını men'i kanunsuz olduğuna dair Devlet Şûrasına açılan dâva. Milli eğitim politikamız.

No. 86 (Mecmua)

25 Kurus

Ek-7: Selamet Dergisi (7 Kasım 1947)

